

METODICKÉ NÁMĚTY A INSPIRACE K INSCENACI NÁRODNÍHO DIVADLA MORAVSKOSLEZSKÉHO

POSTŘÍŽINY

Pro Národní divadlo moravskoslezské připravila Mgr. Jana Cindlerová, vysokoškolská pedagožka a teatroložka, spolupracovnice Ateliéru pro děti a mládež při NDM

Bohumil Hrabal, Jiří Janků, Petr Svojtka

POSTŘÍŽINY

Sladký život správce jednoho pivovaru...

Dramatizace: Jiří Janků a Petr Svojtka

Režie: Janusz Klimsza

Dramaturgie: Dagmar Radová

Scéna: David Bazika

Kostýmy: Eliška Zapletalová

Výběr hudby: Janusz Klimsza

Premiéra 6. listopadu 2014 v Divadle Jiřího Myrona

U příležitosti stého výročí narození významného českého spisovatele Bohumila Hrabala uvedlo NDM dramaturgii jeho slavné novely *Postřižiny* – české klasiky druhé poloviny dvacátého století.

Skrze postavu Maryšky – své matky – v ní autor vzpomíná na dětství, které strávil v nymburském pivovaru. V obrazech z období první republiky, humorných i smyslných, inscenace zlehka zpřítomňuje hrabalovskou poetiku, která povyšuje česká klišé do sfér krásna: pivo, ženy, zabijačka, chlap, který pořád jen řve...

Kaleidoskopicky pojatý příběh je naplněn jemným humorem a vyznačuje se z něj láska k životu, ale i něžná nostalgie po starých, nenávratně zašlých časech.

Metodické materiály, které máte nyní před sebou, by měly sloužit jako inspirace těm pedagogům, kteří chtějí skrze přípravu na recepci divadelního tvaru a skrze jeho následnou reflexi rozvíjet v žácích/studentech nejen vztah k divadelnímu umění, ale také jejich kreativitu, schopnost pojmenovávat a vytvářet si na skutečnost vlastní svébytný názor – a ten si i dokázat obhájit. Tento materiál tak odpovídá svým zaměřením průřezovému tématu osobnostně-sociální výchovy Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a gymnázia. Dalším jeho možným přínosem jsou přesahy zařazených aktivit do rozmanitých učebních oborů, a tedy komplexní využití dané inscenace ve výuce základní/střední školy.

Tento materiál označujeme jako „námetky a inspirace“ zcela záměrně. Přestože totiž posloupnost aktivit a jejich propojení směřuje k určitému celku – k jakési „dílně o divadle“ –, je zároveň možné vytrhnout je z jejich kontextu a realizovat samostatně: záleží na každém pedagogovi (jeho možnostech, podmínkách, cílech, zaměření a v neposlední řadě také na potenciálu, věku a počtu

OSTRAVA!!!

studentů), jak s navrhovanými činnostmi naloží, jakým způsobem je zařadí do výuky či jaké obměny pro ně nalezne.

Z hlediska formy nabízených aktivit se většinou jedná o partnerské diskuse pedagoga s žáky/studenty, které jsou prokládány jednoduchými herními či pohybovými aktivitami a úkoly podporujícími samostatné myšlení.

AKTIVITY PŘEDCHÁZEJÍCÍ NÁVŠTĚVĚ DIVADLA

Cílem těchto aktivit je připravit a naladit dětského/mladého diváka na recepci divadelního tvaru v rovině tématu dané inscenace a v rovině prostředků, které jsou v ní k vyjádření tématu použity. V případě činoherní inscenace Postřižiny se zaměříme především na následující oblasti:

- zasazení literární předlohy a jejího autora do kulturního kontextu, včetně připomenutí stejnojmenného filmu
- podoba dějové linie (dramatická stavba) a atmosféra příběhu/inscenace
- postavy

1. Co se dělo v pivovaru

- Všichni žáci si za domácí úkol předem přečtou původní text Hrabalovy prózy.
- Kdo z dětí se s tímto titulem již dříve setkal? A v jaké podobě? Někdo viděl film, někdo četl předlohu (spíše asi to první). Líbilo se vám to tehdy? Líbilo se vám to teď? Učiňte srovnání vlastních zážitků a pokuste se rozpoznat příčinu jejich případné rozdílnosti (např. kniha je pro mě lepší než film, protože dříve jsem nepobral zvláštní způsob psaní, apod.)
- Co dílo zachycuje, o čem pojednává? (Zde patrně nastane problém s popisem vlastně banálních situací, ale možná někoho již zde napadne obecnější pohled, ke kterému se ještě vrátíme).
- Kdo všechno v díle dále vystupuje? Kdo jsou hlavní postavy? Popište je.

2. O čem to vlastně je

- Proč asi autor knihu napsal? Co zachycuje? (Vzpomínky na léta dětství – na prahu „nové doby“ – a na důležité či výrazné postavy, které prošly životem autora. Ten je nazírá s obdivem, vzdává hold jejich životnímu postoji i originální nátuře...). – V tomto okamžiku učitel přečte předem vybranou ukázkou z Hrabalova textu, která připomene, že je psán v tzv. Ich-formě – z pohledu hlavní postavy Maryšky. (Nejde tedy o nějakou historickou přesnost událostí, ale o jejich subjektivní vnímání – o zachycení atmosféry „starých časů“ Maryščinýma očima.)
- Žáci se zamyslí nad pocitem, který v nich ukáзка vyvolala (a vlastně i kterým na ně působilo celé dílo na základě vlastní četby). Tento pocit se následně pokusí zachytit výtvarnými prostředky. Učitel zdůrazní, že záleží jen na nich, zda využijí jen barvy, nebo jen linie, zda pastelky, nebo jen černou tužku či uhl. („Malujete svůj pocit – na to nezapomínejte!“)
- Žáci odevzdají svá díla učiteli, který je rozloží na podlaze. První polovina žáků si vybere dílo, které je z nějakého důvodu oslovilo, mezi druhou polovinu žáků rozdělí ostatní díla učitel. Všichni si „své“ dílo pečlivě prohlédnou, chvíli nad ním přemýšlejí, nechají ho (jeho „atmosféru“) na sebe působit. (Cílem není rozpoznat, co autor obrázkem myslel. Důležité je pouze to, jak jej vnímá jeho „nový majitel“.

OSTRAVA!!!

Ovšem i konfrontace s tvůrcem zde má své místo a může přinést zajímavé srovnání.) Poté se žáci pokusí svůj pocit před ostatními pojmenovat či popsat.

- Učitel žáky upozorní, že podobný pocit možná budou mít i při sledování inscenace Postřižiny. Možná bude jiný – ale vždy vyplyne z atmosféry, jakou na nás dílo působí. Nyní se tedy žáci zamyslí nad tím, jakým způsobem je možné podpořit/vytvořit atmosféru v divadle – při jevištním ztvárnění textu. Co všechno můžeme využít? Jaké prostředky atmosféru vytvářejí či se na jejím vytváření podílejí? (Svícení, popř. tzv. light design, kostýmy, rekvizity, hudba, ale i způsob herecké stylizace, rychlost představení – tzv. temporytmus...)
- Učitel rozdá každému žákovi předem připravený úryvek textu (č. 1) – celkem dvě či tři varianty (důležité je, aby měl každý svou vlastní kopii – ať si může text sám v klidu přečíst). Po přečtení se všichni nad svým úryvkem zamyslí (možno zadat i za domácí úkol). Následuje diskuse: Jakou má ukázka atmosféru? Jak by ji žáci ztvárnili vhodně na jevišti (aby vyvolali v divácích týž pocit)?

3. Francin, Pepin, Maryška...

- Učitel se ptá žáků: Jak na vás působí postavy? Která vám je nejvíce sympatická? Která nejméně? Proč? Které postavy jsou dobré a které zlé? Můžeme je takto vůbec rozdělit? Dokázali byste se s některou z nich takzvaně ztotožnit, tedy prožívat příběh jakoby v jejich kůži? Bylo to cílem autorů knihy, filmu? Je v díle ústřední zápleтка, okolo které se vše točí a na jejíž rozuzlení čekáme? – Na poslední čtyři otázky zní odpověď NE. Jde totiž o sled epizod – vlastně o vypravování, které odpovídá řazení jednotlivých vzpomínek. Tento přístup (tzv. epický) nechce vyvolávat ve čtenářích/divácích napínavé očekávání, jak to celé (příběh ve svém celku) dopadne, ale je založen právě na vyprávění menších ucelených epizod (zábavných, překvapivých, zvláštních), které mají určitou atmosféru. Ta je zde tím hlavním, co se zobrazuje (jak víme). Zde jde navíc o vzpomínky – žáci mohou připomenout některé další, které je zaujaly.
- Učitel zadá žákům předem domácí úkol: rozdělí třídu na třetiny, z nichž každá (ale nikoli dohromady, ale každý žák samostatně) vybere z novely takový úryvek (č. 2), který popisuje buď povahu jedné ze tří hlavních postav, nebo akci, ze které tato povaha vysvítá. Ve škole si pak vybrané úryvky žáci vzájemně představí. Na základě všech získaných informací se pak každý pokusí popsat vlastními slovy povahu „své“ postavy.
- Každý žák se zamyslí a pokusí vymyslet větu (přímou řeč), která by mohla být pro „jeho“ postavu charakteristická; zapíše si ji. Tuto větu žáci všem ostatním (ze svých lavic) přečtou. Následně ji dobrovolníci zkusí přednést tak, jak by ji asi typicky mohla říkat sama postava (tedy tuto větu „zahrají“). Do třetice předstoupí dobrovolníci před tabuli a „zahrají“ větu vestoje – se zapojením nejen hlasu a mimiky, ale i gesta či pohybu.
- Při následné návštěvě představení se žáci předem zaměří na „svůj“ úryvek a jeho provedení. Byl v inscenaci vůbec přítomen, nebo nebyl? Možná byl přítomen v „nepřímé“ podobě – nikoli slovní, ale obrazové. Dokáží jej žáci v inscenaci nalézt?

AKTIVITY NAVAZUJÍCÍ NA ZHLÉDNUTÍ DIVADELNÍHO PŘEDSTAVENÍ

Cílem těchto aktivit je reflektovat navštívené představení z hlediska použitých divadelních prostředků, vést žáky k hlubšímu uvažování nad tématem inscenace a jeho aktuálností.

Konkrétní cíle jsou v případě činohry Postřižiny následující:

OSTRAVA!!!

- popis divadelního zážitku a popis inscenace (s přirozeným důrazem na její výtvarnou stránku)
- popis hereckých výkonů (jde o jednu z nejtěžších součástí kritického hodnocení!)
- hledání METAFOR (přenesené, obrazné pojmenování, vytvořené na základě vnější podobnosti pojmenovávané s jinou věcí či jevem)

1. Inscenace a zážitek z ní

- Učitel se ptá žáků: Jak se vám to líbilo? Co nejvíce a proč? Co vás překvapilo? Co se vám nelíbilo a proč?
- Učitel se dále ptá – a snaží se přitom rozvinout diskusi, když nutí i ostatní, ať přemýšlejí a doplňují toho, kdo právě odpovídá: Kde všude se příběh odehrává? (V pivovaru, u holiče, za komínem, v ulicích města...). A jak je to na jevišti NDM? Mění se prostředí, nebo nemění? Jak vypadá scénografie (výtvarná složka) inscenace? Popište ji. Co bychom mohli označit za ústřední prvek scénografie? (Pult.) Překvapilo vás v některém momentu jeho využití? Překvapilo či zaujalo vás využití nějakého jiného scénografického prvku? (Zde pedagog upozorní žáky na rozmanité možnosti, které využití jednoho scénografického prvku může mít. Taková je i podstata moderní scénografie – že např. nepotřebujeme komín, když chceme v inscenaci ukázat scénu „na komíně“.)
- Jak se vám zamlouvalo jevištní provedení „vašeho“ úryvku (č. 1)? Uvažovali tvůrci podobně jako vy – a vyvolali ve vás podobný pocit jako úryvek při četbě? Nebo bylo jejich vnímání zcela odlišné? S pomocí jakých prostředků atmosféru dané situace vytvořili?
- Liší se nějak závěr inscenace od závěru novely (a třeba i ve srovnání s filmem)? Proč se asi tvůrci rozhodli pro právě takový závěr? A je to vůbec důležité? (Inu, něco tím asi chtěli říci – přestože v tomto typu dramatické stavby jde zejména o mozaiku víceméně samostatných epizod, jak jsme se už zmínili).

2. Postavy, herci a herecké prostředky

- Jaký je rozdíl mezi pojmy HEREC a POSTAVA? (Herec: člověk předvádějící někoho na jevišti. X Postava: ten, koho herec na jevišti ztvárňuje.)
- Připomeňme si postavy, které v inscenaci vystupovaly (třeba i některé z těch vedlejších, pokud je žáci zmíní). Kterou vlastnost herecký představitel každé z nich na jevišti zdůrazňoval?
- S pomocí jakých výrazových prostředků vytvářeli herci na jevišti svou roli? Učitel vysvětlí, že mezi výrazové prostředky herců patří mimika, gestika, pohyb a hlas, který má svou intonaci, barvu/témbro a dynamiku.
- S pomocí těchto výrazů se žáci pokusí popsat výkon herců NDM v inscenaci Postřižiny (jde o nalezení co nevhodnějších slov a o to, aby si žáci uvědomili, že bohatá slovní zásoba je nejen důležitá, ale ke splnění tohoto úkolu zcela nezbytná).

3. Tajemné slůvko „postřižiny“

- Co to je? (Viz přílohu.) Proč se tak dané dílo asi jmenuje? Co všechno se v díle zkracuje? Jak se to vztahuje k tématu díla? (Ústřední motiv: zkracování – nejen času a vzdáleností. Viz vynález krystalky, stříhání vlasů a koňských ohonů, zkracování ženských sukní... Nápor moderního věku a loučení s poklidem maloměsta, s tradičními morálními hodnotami.)

OSTRAVA!!!

- Učitel vysvětlí žákům, že rituál postřižin funguje v díle jako METAFORA. Vybídne žáky, aby se pokusili nalézt v díle i jiné prvky, které bychom mohli vnímat metaforicky (např. Maryščiný vlasy = její krása a „rozevlátost“, motorka = další moderní technická vymoženost...)
- Na základě dojmů vyvolaných novelou (nezapomeňme na „malování pocitu“ před představením!), inscenací a popř. i filmem Postřižiny vytvořte krátkou „impresionistickou“ báseň (např. o čtyřech verších). Svá díla si následně prezentujte a diskutujte o nich: o použitých jazykových prostředcích, o rytmu, o náladě apod.

PŘÍLOHA

Tajemné slůvko *postřižiny*

Postřižiny neboli **tonzura** je rituální (obřadné) ustřížení vlasů znázorňující odevzdání se do služby Bohu.

Tento obřad nalezneme v různých formách u mnoha kultur – nejen evropských (Slované, Římané), ale i asijských (např. Číňané). V katolické církvi se stal součástí jmenování nových duchovních, kdy světící kněz odstříhne novému knězi po stranách hlavy a uprostřed pramen vlasů: tímto symbolickým aktem se nový kněz vzdává rozkoši života.

O vzniku a původu tohoto rituálu existuje několik teorií. Mohlo se například jednat o náhradu lidské oběti (tzn. nebyl obětován celý člověk, ale pouze jeho část), nebo byla bohům věnována část člověka proto, aby jej přijali pod svoji ochranu a „seznámili“ se s ním.

V křesťanských dějinách si hlavu nechávali oholit původně kajícíci, teprve poté se stal tento rituál součástí vstupu do kláštera a přijetí mnišské hodnosti.

Obřad byl rovněž spojován s přijetím dítěte (zpravidla se to týkalo chlapců) do stavu dospělosti, kdy právě ostříháním se stal daný jedinec oficiálně dospělým. U žen se přirozeně nejednalo o určení přechodu do dospělosti, ale o zdůraznění a oslavu její plodnosti.

Tonzura rovněž nalezla uplatnění při svatbě, kdy ostříhání vlasů jak ženichovi, tak nevěstě mělo zajistit šťastné a plodné manželství.

Samotné provedení mohlo mít podobu pouhého ustřížení jednoho či několika pramenů, zastřížení vlasů nebo sestřížení do nějaké podoby, ale i vyholení celé lebky.

U některých národů byl tento zvyk prováděn pouze jednou za život, jinde se vyskytoval během života několikrát (např. u příležitosti přijetí jména, svatby apod.).

V dnešní době je tonzura prováděna hlavně mnichy a těmi, kteří chápou tento akt ostříhání jako symbol jejich pohrdání světským životem.